

אורח"ח 1234567

ספר

אוצר החכמה

# עץ הדעת טוב

ובו

דרושים נפלאים ומוסרים נעימים למועדים ועיתים  
אמרות טהורות ופירוש פרקי אבות ושאר מילי דאגדות  
בפרד"ס התורה נאמרות



הבינו וגם חקרו

רבינו קדוש ישראל ותפארתו המקובל האלהי

רבי חיים ויטאל זללה"ה



יו"ל לראשונה

מתוך עצם כ"ק רבינו הר"ח זללה"ה

ע"י נתנאל בהרה"ח ר' אשר זעליג שליט"א לעוו

עיה"ק ירושלים ת"ו

שנת תשס"ח לפ"ק

אורח"ח 1234567

אוצר החכמה

COPYRIGHT © '06

By Hoitzoas Kisvei Maharchu

ALL RIGHTS RESERVED

No part of this book may be reproduced or transmitted  
in any form or by any means including photocopying

אוצר החכמה

1234567

1234567

אוצר החכמה

1234567

אוצר החכמה

איסור השגת גבול ידוע ואסור להדפיס הספר  
כמתכונתו או בצורה אחרת כולל צילום והעתקה בלי רשות המו"ל

אוצר החכמה

אפשר להשיג הספר

אצל המו"ל

נתנאל לעז

+43 699 1700 1800



נדפס בארץ ישראל

Printed in Eretz Yisroel

עיצוב והטבעות: גולדגרף

עימוד ודפוס: המהודר

(+972) 05731-53883

# הסכמות וברכות ריש מתיבתא דשיבת שער השמים והנה"צ רבי יעקב מאיר שכטער שליט"א

תח"ח 1234567

יחיאל פישל אייזנבאך  
ראש ישיבת שער השמים  
פעיה"ק ירושלים תובב"א

בעזהשי"ת

תח"ח 1234567

כ"ז אלול תשס"ו לפ"ק

הן נודע בשערים גדול מעלת ספר הקדוש עץ הדעת טוב ממורינו הקדוש  
אשר בישראל גדול שמו וכל בית ישראל ניזון מאורו הגדול רבינו חיים  
וויטל זי"ע אשר האיר את כל בית ישראל באור הגדול של האריז"ל אשר סמך  
ידיו עליו להאיר את עם הקודש בתורתו.

מה מאד שמח לבי ויעלוזו כליותי בהגלות נגלות עוד חלק מספר הקדוש עץ  
הדעת טוב מעצם כתב ידו הקדושה הטהורה שהם דרושים על  
מאמרי חז"ל ופרקי אבות ובודאי יאירו את העולם באור יקרות ויתרבה  
הקדושה ודעת בעולם.

ומן שמיא זכו ליה להרב המופלא והמופלג מוהר"ר נתנאל לעוו שליט"א  
מעיר וויען אשר יגע יגיעה עצומה והוזיל זהב מכיסו לכבוד ולתפארת  
קדוש ה' מהרח"ו זי"ע על כן אברכנו מקרב לב בברכה משולשת בבני חיי  
ומזוני רוחי בריות גופא ונהורא מעלייא ולא תמוש התורה מפיו ומפי זרעו עד  
עולם ויזכה לשבת באהלה של תורה כל הימים ובודאי זכות מהרח"ו יעמוד לו  
ולזרעו ולכל המביא את זה הספר הקדוש לתוך ביתו, ובדאי מצוה רבה  
וחשובה להביא אור זה לתוך ביתו, ובודאי אור זה יאיר ויקרב את האור הגדול  
אשר מצפים אנו אליו, ובקרב נשמע מכשר ומלאה הארץ דעה את ה' א"ס.  
ובברכת כתיבה וחתימה טובה.

המצפה לישועת ה' כהרף עין.

יחיאל פישל אייזנבאך

ביום ז' אלול תשס"ו  
א' תשרי ה'תשס"ו  
אברהם אהרן יוסף מאיר רבינו  
רבי חיים יוסף ב"ר  
הרב רבי יצחק  
ה'תשס"ו וס'תשס"ו  
ויחזיק כל אלו ג' שנים  
י"ט אדר א"ת



**ברוך** המקום ברוך הוא ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדושתו. יום בשורה לישראל ועידנא דחדוותא בהגלות נגלות אור יקרות, תורת רבינו הקדוש המקובל האלקי רבי חיים ויטאל זצוקל"ה, מתוך עצם כ"ק הטהורה, אשר <sup>היננו</sup> חמדה גנוזה שלא ראתה אור הדפוס מעולם ולא זכה העולם לאורה והיה ספר קדוש זה טמיר ונעלם עין לא ראתה.

**חלק** זה מספר עץ הדעת טוב הנדפס בזה מתוך כ"ק רבינו, בלול בפרד"ס התורה כשאר כל חלקיו של החיבור הנורא עץ הדעת טוב, ובו ביאורים מתוקים, דרושים נחמדים ומוסרים נעימים. וגם לרבות ציצים פרחים ורמזים המיוסדים ע"ד הזוה"ק וחכמי הסוד הקדמונים, ובאיזה מקומן של קדשים לפי תורת רבו הגדול קוה"ק האר"י זיע"א. בוודאי נבונדאי יתענגו עליו כל לומדי תורה וצמאי חכמה ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים.

**ענינו** של הנדפס לפנינו, כמו גם שאר חלקי הספר, מוצאותיהם ומבואותיהם וזמני הדפסתם באו בראש החיבור, ומשם תדרשנו. כמו כן למען תהיה דמות בעל השמועה עומד לנגדינו, צרפנו כחיבור לטהרה קונטרס נפלא 'פעולת צדיק לחיים', אשר בו נאספו לראשונה כל תולדותיו ומפעלותיו בקודש של אותו צדיק וקדוש רבינו זצוקל"ה, ממקורות נאמנים, אחת מהנה לא נעדרה.

**אודה** ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו כי בחסדו הגדול אשר גבר עלי, זכיתי להתעסק בקדשים ולהזריח על הארץ ועל הדרים עליה ספרא רבא הדין, ברוב פאר והדר, תורה מפוארת בכלי מפואר, ונקווה כי בסייעתא דשמיא עלתה בידינו דבר שלם ומתקן.

**לי** נאה לברך לנו"ב משכלת על דבר אמת מנב"ת מרת חנה דרעזיל תחי', אשר היתה לעזר כנגדי להסיר ממני כל המפריעים והמניעות כדי שיהיה בידי להקדיש כל זמני לעבודת הספר. זכות רבינו תעמוד לה לראות בנינו ובנותינו הולכים בדרכי תורה ויראת השם.

**אם** חכם בני ישמח לבי גם אני, אודה כאן מאד לבני חביבי, הבח' החשוב שמואל דוד נ"ו ולאחיו היקר הילד שמעיה נ"ו, על עזרתם בעניני הספר, ולאחותם שרה תחי' ולאחיהם יחזקאל שרגא נ"ו, משה יוסף ראובן נ"ו, וישראל ישכר נ"ו, זכות רבינו תעמוד להם עד עולם.

**תפארת** בנים אבותם, חובה נעימה לי לקבוע כאן ברכה לאבי מורי הרה"ח ר' אשר זעליג שליט"א אשר בימין צדקו ובתבונתו הרבה סייעני להביא מלאכה זו לגמר טוב, ולמו"ח הרה"ח ר' אהרן צבי קעסטענבוים שליט"א שו"ב ואב"י בעיר בודעפסט יע"א אשר עודדני בעבודת הקודש. וברכה מיוחדת לאחי ר' אברהם שמואל הי"ו על כל עזרתו, ולאחי

הבחור יחזקאל שרגא הי"ו, זכות רבינו תעמוד להם לאורך ימים ושנות חיים בבריות גופא, ולרוות רוב נחת ותענוג דקדושה מכל יוצ"ח ה' עליהם יחיו.

**אחזקנא** טיבותא לידידי איש תבונות החכם השלם סובר הרזים כה"ר יוסף אביב"י שליט"א מח"ס בנין אריאל ועוד, אשר בתבונתו ובבקיאותו הגדולה ובעינו הטובה, סייע בידי בכל מלאכת עבודת החיבור. ואלמלי הוא לא באנו עד הלום. יראה ברכה בכל מעשי ידיו ויזכה להתענג על מבועי תורה וחכמה בשובה ובנחת לאורך ימים ושנים.

**הברכה** אחת היא לי לכל העושים והמעשים אשר היו עמי בעריכת הספר ונהניתי מהם עצה ותושיה הלא הם הרבנים: הרב ר' שלמה אלבוים הרב ר' בצלאל דבליצקי הרב ר' משה נפתלי דייטש הרב ר' חיים מאיר איצקוביץ והרב ר' ישראל שטערן ה' עליהם יחיו, איש כפי מעללו, וכמו כן להרב ר' מרדכי גאלדענבערג הי"ו על חלקו מהכת"י, יתברכו ממקור הברכות ישלם ה' פעלם ותהי משכורתם שלימה מן השמים.

**בצאתי** מן הכרך אפיל תחינתי קמי אבי שבשמים, כשם שזכיתי לסיים ספר זה כן אזכה לסיים ספרים אחרים וזכות רבינו הקדוש זצוקל"ה אשר שפתותיו ידובבו בזה, תעמוד לי ולביתי שלא תמוש התורה מפינו ונזכה אנחנו וצאצאינו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה, מתוך הרחבת הדעת ושמחת הנפש, אכי"ר.

יום י"ב כסלו תשס"ח לפ"ק פה ויען יע"א.

החותם בגיל ורעדה

**נתנאל** בהרה"ח ר' אשר זעליג שליט"א לעוו

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

עץ הדעת טוב <אהבת שלום> - ג <מכתב יד> וויטאל, חיים בן יוסף עמוד מס: 5 הודפס ע"י אוצר החכמה

# תיאור הכת"י

## תיאור הכת"י

גדולתו ורום תפארתו של רבינו, במעלליו בשמו ובמעשיו, וידו הגדולה אשר בכל חדרי תורה משלה, נדרשה יפה בחיבור מיוחד הנקרא 'פעולת צדיק לחיים' הנדפס בסוף כרך זה. בדברינו אלה, אמרנו לספר משפט הספר עין הדעת מוב חלקיו ועניניו, והברכה אשר אנו נותנים לפני הלומדים היום. אכן, כיון שנבוא לתאר כל אלה, יהיו הדברים משלימים ומוסיפים בבנין קומתו וצביונו של רבינו, סגולתו בחלק הפשט הדרוש והרמוז של תורה"ק, ותפארתו כדרשן ורב מוכיח, 'ולוקח נפשות חכם'.



חיבור 'עין הדעת מוב' ענינו: ביאורים ורמזים ע"ד פרד"ם בפסוקי התורה<sup>2</sup> בכתבי הקודש ובמאמרי רבותינו ז"ל וכן דרשות לעיתים מזומנים, שבתות ורגלים, מאמר לחתן למילה לנפטר ושאר עיתים וימים. ואנב נדרא נמצא בו גם חידושי הלכה וחקרי דינים מחודשים<sup>3</sup>.

ואכן מתוך דברים שרשם רבינו בכמה מקומות<sup>4</sup> למדנו, כי לצד עיקר פעולתו וקידוש כל עיתותיו וזמניו לערוך כתבי רבו רבינו הארז"ל (וכאשר נתבאר כ"ז בפעולת צדיק לחיים עיי"ש ותר"ץ), היה רבינו נאה דורש לשומעיו לתיקון המעשים ולתשובה שלימה ולהכין נשמתם לבוא מבשר גואל צדק.

והגם שחיבור זה יסדו רבינו בהיותו עול לימים - וכאשר יבואר לקמן - עכ"ז יש בו משום אספקלריא המאירה של רבינו לגבורותו במקצועות פרד"ם ומלאכת הדרוש, ומפליא הוא

דברי

א. משלי י"א ל'.

ב. יש לציין כי בספר בעלי ברית אברהם למהר"א אזולאי אותו חיבר בחיי מהר"א (בשנתו האחרונה לשנת ש"פ) מצאנו שכתב בסוף הקדמתו: 'גם כתבתי קצת פירוש מהרב כמוהר"ר חיים וויטאל שכתב משם האלהי הוא כמוהר"ר יצחק לוריא זלה"ה מה שהביא אותו נוגע אל הפשט'. אבל אין הדברים לקוחים מחיבורינו מה גם שכאשר יתבאר לא נזכר שמו של האר"י בחיבורינו.

ג. עיין בסו"ם תשובות באר מים חיים, ירושלים תשכ"ו, עמ' רפ"ט שם נלקמו מעט מחידושי ההלכה המשוקעים בספר עין הדעת ופלפל בהם בחכמה המלכית"ד ושם ציין גם לדברי אחרונים שנו"ג בהם.

ד. ראה ספר החזיונות ח"א אות י"ח, 'שנת שג"ד הייתי בצפת וסידרתי להם משמרות והייתי דורש להם ביום המשמרה' (ובשנה זו היה משכן רבינו בירושלים עיה"ק ומרחק הביאו לחמם), וכבר הארכנו בחיבורנו פעולת צדיק לחיים, אודות דרשותיו של רבינו בדמשק, [ועיין לגחיד"א בחומת אנך לשמואל ב-א שהביא מדברי הגאון בעל הכלים, ראש חכמי אר"ץ, מהר"ש לאגידו משם רבינו] וראה גם בשער מאמרי רז"ל על אבות משנת עקיבא וכו': 'יום שבת אחד דרש החכם מהר"א', ובספר הליקוטים פרשת בא פסוק שבעת ימים: 'דרש הרח"ו' ושם פר' וישלח פסוק אנוסה 'דרש הרב זלה"ה'.

הדבר כי כבר בהיותו צעיר לימים לבו ראה בכל חכמה, וכבר הארכנו עכ"ז בחיבורינו הנזכר, קחנו משם.

רובו של החיבור הוא ע"ד פשט רמז ודרש ומיעוט שבו מיוסד על תורת הסוד<sup>1</sup>, ע"פ לשונות <sup>אוצר החכמה</sup> הזוה"ק וע"פ הקדמות המקובלים הקדמונים, וכאשר כתבנו בתולדות רבינו כי עוד בצעירותו מרם יצק מים על יד רבו רבינו האר"י היה רבינו הרח"ו שלם בתורת הרמ"ק ובחכמת הסוד אשר היתה ידועה בימים ההם.

עם זאת כאשר נכתוב לקמן, כי רבינו הלך והשלים חיבור זה בכל שנות חייו, הרי שנמצא זעיר פה זעיר שם בדברי הספר מתורת רבינו האר"י<sup>2</sup>, והם ממה שהוסיף רבינו על החיבור ברבות השנים.

ואכן בכתה"י אשר תח"י, מתוכו נדפס החלק החדש שלפנינו, מצאנו בכת"ק רבינו בגליון שער השלישי של החיבור: 'ולי נלע"ד לדקדק בדברי מורי ז"ל בקושיא שלי...!'

## תוכן החיבור בשלימותו

למרות הבאת חלקים ממנו בדפוס (אשר נפרטו מיד), עד עתה לא ידענו מה דמותו וסדרו של החיבור כולו. בכתב היד (המתואר לקמן) מתוכו אנו מדפיסים לראשונה חלק נוסף מן החיבור, מצינו גם רשימה בכת"ק מהר"ש ויטאל ובה פורט תוכנו ומבנהו של החיבור כולו, וכך נכתב שם:

'השער הראשון ביאור על החמשה חומשי תורה. השער הב' בפירושי נביאים וכתובים. השער השלישי בביאור קצת מדרשי רז"ל. השער הרביעי בביאור קצת סוגי התלמוד ופרש"י ותוספת ז"ל. השער החמישי בחיבור קצת דרושים לשבתות פרטיים כמו שבת הגדול ושבת תשובה ודרושי מילה וחיבור נושאים. השער השישי כמה ששמעתי מפי זולתי<sup>1</sup>.

ה. וראה מש"כ רבינו בספרנו: '...והם חסד גבורה תפארת שבאימא עלאה'. "זוה נגלה אלי בחלום הלילה".  
ו. שער השישי היה ברשותו של כ"ק אדמו"ר מגור זצ"ל וכאשר בא זכרו ברשימת הספרים וכתה"י שברשותו. ושם מס' 185: 'השער הב' והשער הו' מספר עין הדעת טוב להרב הגדול המקובל האלהי מהר"ר חיים ויטאל זלה"ה אשר כתב בעצם כתב ידו הקדושה בכתב ספרדי גאה, זה שלש מאות ול"ח שנה כמ"ש ברף רצ"ו: אמר הכותב חיים בכ"ר יוסף ויטאל הסופר... [העתקנו הדברים בשלימותם לקמן בדברינו אודות זמנו של החיבור] והמה חידושים נוראים ודרושים נפלאים על פי דרך הפשט על התורה וחמש מגילות ונביאים וכתובים ומדרשים ולקומים והשמשות. ובצדי הגליון הגהות מבנו הרב שמואל ויטאל ז"ל בעצם כתי"ק. והכתב יד הזה הוא אחד בעולם יקר מאד במציאות מחזיק 150 דפים. [לעיל ציטט מדברי רבינו ברף רצ"ו, והיינו שכתב היד אשר היה ברשותו של האדמו"ר היה חסר שהרי הכיל רק ב' שערים וכיניהם נחסר. וק"ג דפים והו סך הדפים כולם של השער השני והששי, אך הספר כולו עד תחילת השער השישי הגיע לדף רצ"ו. ולמדנו מזה כי החיבור כולו החזיק יותר מרצ"ו דף.]

1. צ"ן א"ה קכ"ה. וז"ל בכת"י הצי"מ  
ז"ל ר"מ. מ"ס, וז"ל דט"א ג"א  
וכ"ל, הודרר ע"כ א"ה.



נפן עתה ונראה מה מן החיבור הנזכר בדברי מהרש"ו, עלה ונדפס, ומהו אומר הבא מן החדש כאן, ואלו הם החלקים אשר אבדו ואינם בנמצא.

## חלקי החיבור הנדפסים מכבר

על דבר קיומו של חיבור זה, שמענו לראשונה מתוך עדותו של גאון הקבלה מהר"י צמח זלה"ה, בהקדמת ספריו. ומתוך דבריו נלמד גם על החשיבות הרבה המיוחסת לחיבור זה.

וז"ל בהקדמת ספרו קול ברמה:

'...והנה בדמשק ראיתי החברים יצ"ו עוסקים בספרי הרב זלה"ה וזוהר, בבית החכם השלם כמוהר"ר שמואל ויטאל בנו של הרב ר' חיים ז"ל. וכביתו היו קוראים כל חצי יום השבת, מחצי יום ואילך וכל ליל ששי. והנה בידו יש שני ספרים גדולים כתיבה דקה, שם האחד עץ החיים ושם השני עץ הדעת טוב. ושני העצים הם ביד החכם הנזכר בנו של הרב ז"ל. וכל מה שראיתי איזה חידוש שם כתבתי אותו בספר ...'

ובהקדמת ספרו רנו ליעקב כתב מהר"י צמח:

'והנה כל מה שכתוב לכאן הוא מן ספרי הרב זלה"ה, ממה שזכרתי מעל פה בחושקי בחכמה זאת האמת... והנה יש לשבח לאדון הכתיבות אשר בידו כתיבות כל חיים זלה"ה, והוא בנו החכם השלם הדיין וכו' כמוהר"ר שמואל בקוראי שמו שמואל גר"ו, כי ידענו כי נאמן הוא באוצרות ה' אוצרות חיים זלה"ה ובסתרותיו וגזויו, הוא פרי מצדיק 'עץ חיים', והוא שם ספר הראשון הנקרא שם כתבו בקרבו. וספר השני 'עץ הדעת טוב' בלתי מעורב רע כלל, והם שני עצים ביד אחד הנזכר. והנה גדולת אלו הספרים הוא על כמה פנים. גדולה מכולם על שיש כמה דרושים שעדיין לא נגלו ממנו, בין על הזוהר, בין על דברי רבותינו ז"ל, בין על משניות, בין על תלמוד, בין על מדרשים, בין על דברי רשב"י, בין על הפסוקים בין על היחודים...'

ואף שעיקר הדברים שם מכוונים כלפי ספר עץ חיים מ"מ נזכר ספרנו זה בחדא מחתא עם עץ החיים, דבר שיש בו בכדי ללמד על יקרתו ונכבדתו של הספר אצל מהרש"ו ובית מדרשו. גם לפני ג"ע הרב חיד"א היה חיבור זה כאשר הזכירו בספריו בכ"מ: 'עץ הדעת טוב כתב יד חיבר מהר"ו זצ"ל דרשות על כל התורה דרך פרד"ס, נחמד מאד, וזכיתי לקרותו'. גם ראיתי מכתב יד מהר"ו ז"ל כמה חיבורים בכל חכמה, וספר עץ הדעת טוב דרשות על כל התורה ממנו על דרך פרד"ס<sup>ה</sup>. והוא אוסף ממנו אל תוך כליו חידושים רבים<sup>ז</sup>.

ז. שה"ג מע"ס ערך עץ הדעת טוב.

ח. שם בערכו של רבינו.

ט. דבש לפי מערכת ק' אות לח, פני דוד תזריע טהרה אות ט, שם הפטרת בחוקותי אות ג, הפטרת האזינו אות ב'. סוטה י, ב.

**ראשונה** עלה על מזבח הדפוס מתוך החיבור **ביאורים** וחיידושים על התורה, זולקווא שנת תרכ"ו.<sup>1</sup> והוא הנקרא עץ הדעת טוב ח"א. החיבור הובא לבית הדפוס לא על פי כתי"ק של רבינו המחבר, אלא ע"פ העתקת חכם הנקרא אליהו חיון.<sup>2</sup> בחלק זה לא נדפסו חיידושים אלא מפרשת וירא עד פרשת נצבים, וניכר הדבר שכתה"י היה לקוי בחסר, גם מחמת שנכמה מקומות כתב המעתיק שלא מצא יותר ושחדרוש חסר וכיוצא באלה הלשונות. - לפי תוכן החיבור הנרשם לעיל עולה כי חלק זה הוא מתוך שער א' של החיבור (אלא שלא הגיע אלינו בשלימותו וכאמור);

**בשנת** תרס"ג, בירושלים עיה"ק, עלה ונדפס מן החיבור פירוש על ה' מנילות, (בסו"ס פלא יועץ). כנרשם בשער החיבור, מוצאו של כתב יד זה הוא מבית אוצר הספרים של החכם רבי יצחק גאגין זלה"ה (אשר תח"י היו כל ספרי מדרש רבינו הרש"ש זיע"א) - לפי תוכנו שייך חלק זה לשער הב' של החיבור.

**שוב** הופיע בירושלים בשנת תרס"ו עץ הדעת טוב ח"ב הכולל דרושים לעיתים מזומנים, מאמרים בעניינים שונים וכן ביאורי מקראות באיוב משלי דניאל ודברי הימים. כדברי המו"ל בהקדמת החיבור, גם כתה"י זה נרכש מאת החכם גאגין הנזכר, אשר תח"י היה עץ הדעת טוב בעצמ"ק רבינו י"ב. - חלק הדרושים מוצאו בשער השלישי של החיבור י"ב. אכן פירוש איוב משלי דניאל שייך כל הנראה לשער השני.

**מתוך** אוצה"ס של אדמו"ר בעל האמרי אמת זצלה"ה, הופיע בפיעטרקוב תרפ"ו (ע"י בן אחיו ר' אברהם ישכר בהגה"ק ר"פ מפאביניץ) פי' תהילים מתוך החיבור אשר היה מונח בגנזי אדמו"ר הנ"ל. חלק זה מקורו בשער השני י" (והוא המשך לביאורי הכתובים שנדפסו ב'עץ הדעת טוב חלק ב') טו.



- י. כאמור בהסכמת החכמים שם היה כתי"ק רבינו, בידי יורשי הרב חיד"א זלה"ה עד שבא לידי מהר"ש העליר זלה"ה הרב דצפת ת"ז ומידו הגיע אל המו"ל בזולקווא.
- יא. כנזכר שם בכמה מקומות, עיין שם סו"פ תולדות דף י"ד ע"ב ושם סו"פ ויצא דף כ"ד ע"א.
- יב. כתה"י תואר שם במעט: 'כ"ז כתוב בכתב יד קודש מוהר"ח ז"ל ובפתח השער נצב ברא כרעא דאבוה פרי צדיק עץ חיים, הוא הרב הגאון הקדוש מוהר"ש וויטאל זצ"ל להעיד על זה הספר כי הוא כתב יד קודש מרן אביו זצלה"ה... וגם על גליוני הספר רשום בכתב יד מהר"ש וויטאל שהעתיק זה המאמר בספרו תוצאות חיים... בן יחי חסד ה' איתנו... שנזכה להוציא לאור את כל יתר הכת"י אשר תח"י...'. על החיבה היתרה הנודעת לתורת רבינו נוכל ללמוד מן רשימת הפרענומערנאמן ('משלמי דמי קדימה') הבאה בראש הספר בהם נמצא מאות מתושבי ארה"ק בימים ההם מכל שבטי ישראל וקהילות הקודש, אשכנזים וספרדים פרושים וחסידים, ומהם ראשי אלפי ישראל חסידים ואנשי מעשה, דבר שלא מצינו כדוגמתו עי"ש.
- יג. אשר נמצא תח"י ראה ע"כ לקמן.
- יד. מלבד שכך נראה לפי תוכן הענינים, הרי שברשימת ספרי וכתבי האדמו"ר מגור תנו"ל נכתב כי היה ברשות האדמו"ר שער הב' ושער הו' ומכיון ששער ו' ענינו (כנרשם בתוכן הענינים) 'מה ששמע מזולתו'. הרי שפי' התהילים הוא משער הב'.
- טו. אכן לפי מפתח החיבור שרשם מהרש"ו ונמצא תח"י נראה כי פירושי תהילים היו מפורדים גם במקומות נוספים בכתב היד.

## זמנו של החיבור

**כאשר** נבוא לקבוע זמנו של החיבור אימתי נכתב ע"י הרח"ו, נמצא מבוכה בדבר, יש בו ידיעות ברורות על כי רבינו כתב חיבור זה בהיותו עול לימים ממש, לצד מציאות תאריכים וזמנים המאחרים זמן כתיבתו לשנים רבות לאחר מכן. כמו כן הזוכה לזון עיניו במהרת כתיבות יד רבינו יראה על נקלה כי אין סגנונם דומה, אלו מצעירותו ואלו מערוב ימיו.

הערות שוליים

**פתרון** כל אלה ברור הוא: עיקר התחלת חיבור עץ הדעת טוב נכתב ע"י רבינו בצעירותו, אלא שכמעשהו בכל ספריו וחיבוריו אשר עשה עליהם מהדורה אחר מהדורה, לרבינו הולך ומוסיף, ולעת אשר נתחדש לו איזה דבר השייך לענין החיבור, היה רושמו בשער הראוי לו.

נ"ס 90  
כ/ה

**בידיעה** זו נוכל להבין מה שמצאנו דרך משל בשער השלישי, אשר בראשו זכינו לדברי רבינו הכותב כי כתבו בהיותו כבן עשרים ואילו בסופו מצאנו סימנים המורים על איחור זמנו בעשרות בשנים לאחר מכן<sup>10</sup>. ראה לקמן. והיינו כאמור.

**וקרוב** לשער שבידי רבינו היה החיבור בו פנקסים נפרדים וכך היה בידו להוסיף בכל פנקס ופנקס השייך לו, ורק מהרש"ו הוא שכינס את השערים הנפרדים וקבעם לספר אחד.

**ואלו** הם הלשונות הבאים בחיבור עץ הדעת טוב מהם יש לנו ללמוד אימתי כתבו רבינו.

**א.** בתחילת עץ הדעת טוב חלק ב' נדפסה פתיחה קצרה מאת רבינו, והיא נרשמה בראש השער השלישי כאשר ראינו בכתי"ק אשר נמצא לפנינו. וכך נכתבה בה:

**'אמר** הכותב חיים בכ"ר יוסף ויטאל נ"ע, רצוני לחבר כל מה שחנני קוני לעיין במאמרים ממה שיגעתי בימי חורפי בקטנותי עד היום הזה, אשר אני בן עשרים שנה. והגם כי רובם ככולם יצאוני וגנבו ממני ואינם, אכתוב השארית הנמצא כעת בידי אף כי מוער הם'. נמצא כי השער השלישי נכתב ע"י רבינו בשנת שכ"ג<sup>11</sup>.

**ב.** ידיעה נוספת על זמן כתיבתו של החיבור נמצאת במקו"א בספר. ברשימת ספרי האדמו"ר מגור זצ"ל מובא פתיחתו של רבינו לשער השישי:

**'אמר** הכותב חיים בכ"ר יוסף ויטאל הסופר ז"ל, רצוני לחבר מה ששמעתי מזולתי בפשטי הפסוקים ובמאמרים של רז"ל בימי חורפי עד היותי היום בן ל"ב שנה, והגם כי כל מה

10. כמו"כ היה לנגדי עותק מתוך עץ הדעת טוב ח"א הנדפס בזולקווא והוא מן השער הראשון של החיבור ושם ראינו דפים אשר כתב ידם מוכיח עליהם כי נכתבו בשנותיו האחרונות של רבינו, וזאת אע"פ שבשערים מאוחרים יותר מצאנו תאריכים מוקדמים וכמ"ש.

11. רבינו נולד בשנת ש"ג. ראה בראש קונטרס פעולת צדיק לחיים לקמן.

שיגעתי וכתבתי נאבד ממני ולא נשאר בידי רק מעט מזער כאשר עיניך תראינה, והמה חידושים נוראים ודרושים נפלאים עפ"י דרך הפשט על התורה וה' מגילות ונביאים וכתובים ומדרשים ולקוטים והשמטות.

**הקדמה** זו נדפסה בראש פירוש תהילים שהוציאו כאמור משפחת אדמו"ר מגור. ולמרכה הפלא נשתנה שם הנוסח, ותחת 'היותי היום בין ל"ב שנה': כתוב שם 'היותי היום בין עשרים שנה'. ואין אתנו יודע הי מיינהו עדיפא, הנכתב באותה רשימת ספרים, או שמא הנוסח שבא בדפוס י"ב.

**וכאן** המקום להעיר: כבר כתבנו לעיל כי פירוש תהילים הנזכר הינו מתוך השער השני של החיבור (אשר כאמור היה אף הוא ברשות האדמו"ר). ואילו פתיחה זו אע"פ שנדפסה בראש החיבור שייכת לשער השישי, אשר לא נדפס כלל.

**דבר** זה למדנו מן האמור בו: רצוני לחבר מה ששמעתי מפי זולתי...', וכבר ראינו לעיל כי השער שיש בהם הדברים אשר שמע מזולתו הוא השער השישי<sup>ט</sup>. והדבר מפורש ברשימה הנזכרת כי פתיחה זו נכתבה בראש השער השישי. וא"כ בחינם נדפסה בראש פירוש תהילים השייך לשער השני.

ג. ב'עץ הדעת טוב ח"א' פר' וישלח דף כ"ו רשם רבינו: 'ואחר עד עתה יותר מאלף ות"ק שנה וכו' והיא שנת שכ"ח ויותר.

ד. כבר כתבנו כי במקומות אחדים מן החיבור מצינו תורת רבו האריז"ל ואף במקו"א מביא רבינו למורו רבינו האריז"ל בברכת המתים<sup>י</sup>. והאר"י עלה למרומים בשנת של"ג<sup>י</sup>.

ה. בחלק זה אשר נדפס עתה לראשונה, מספר רבינו בשבח אמו המנוחה, 'אשת חיל נודע בשערים מעשיה ובוראי שהלכה לגן עדן... שעל ידה היינו קונים עבודת האל יתברך... אחר אשר אביו ע"ה נפטר ונאסף', וכבר הראנו בחלק התולדות 'פעולת צדיק לחיים'<sup>כא</sup> כי בשנת של"ב היו עוד אביו ואמו של רבינו בין החיים. ומתו"ד הנזכרים נראה כי אביו ואמו נסתלקו בריחוק זמן. וא"כ הדברים נכתבו לכה"פ איזה שנים אחר שנת של"ב.

יח. וכתב היד של שער השישי שיש בה פתיחה זו אינו בנמצא. וכמו"כ אינו מוכן אך נפל חילוק שכזה בין ב' הנוסחאות.

יט. ואילו בפ' תהילים אין דבר מדברי זולתו וגם אין בו ביאור 'כמאמרם של רז"ל' ככתוב בפתיחה.

כ. ראה בחיבורינו פעולת צדיק לחיים - ארי במסותרים.

כא. ראה שם: חיים הם למצאיהם.

ו. עוד מצינו בחיבורינו זה, בחלק השייך לשער השלישי, שהזכיר רבינו: 'מקיצור ספר תורת משה להר"ם אלשיך ז"ל'. והנה הר"ם אלשיך חיים לישראל שבק בשנת ש"ג - שנ"ד כב. ותורת משה נדפס לראשונה בוניציאה שנת שס"א כב.

והרי זה כמבואר, שאף שכאמור עיקר התחלת החיבור יסדו רבינו בשנות חייו המוקדמות מ"מ השלימו במשך כל שנות חייו.

## ראה זה חדש אשר לא היה לעולמים

המעין לעיל בדבריו של מהרש"ו על ספר 'עץ הדעת טוב' וישווה הנדפס עד עצם היום הזה יווכח כי חלקים גדולים מן החיבור לא ראו מאורות מעולם כב. כדוגמת השער הרביעי והשער השישי, וגם השערים אשר עלו ונדפסו, הינם שלא בשלמות. [וכינו ובא לידנו קובץ גדול מן החיבור, כתוב כולו בטהרת כתיבת יד קודש רבינו מהרח"ו זלה"ה.

בראש כתה"י באה הקדמת מר בריה דרבינו מהר"ש ויטאל זלה"ה המלמדת על תוכן החיבור, והיא ההקדמה הנזכרת לעיל. כמו"כ ערך מהרש"ו מפתח למאמרי חז"ל שנתבארו בזה הספר.

עוד מחזיק כתב היד אשר ברשותינו, תחילת שער השלישי עם הפתיחה נעתקת לעיל בה כותב רבינו זמן כתיבת החיבור. תוכנם של דפים אלו נדפס בספר עץ הדעת טוב ח"ב הנז"ל.

הברכה אשר אנו נותנים לפני הלומדים היום, אומר הכא מן החדש, נמצא בכתה"י זה בין הדפים הנסמנים ר"ח - רע"מ. ובהם דרשות ערכות למועדים ושבתות פירוש פרקי אבות ושאר מאמרות כב, והם ככל חלקי החיבור כלולים בפרד"ס התורה. וכל אלה לא נאותו הלומדים לאורם בלתי היום הזה כב.

כב. בספר שו"ת ופסקי מהרי"ט החדשים תשובות ופסקים ירושלים תשל"ח. כתב בשנת ש"ג 'בערב החג נח נפשיה מוהר"ר משה אלשיך'. ועיין יוסף בחירי עמ' רמ"ג: 'אין ספק שהכונה לערב סוכות ש"ד'.

כג. תורת משה לבראשית נדפס כבר בקושטא שנת ש"ג אכן המובאה בדברי רבינו היא מפירוש שמות.

כד. גם זאת מצינו הנהגה מהר"י צמח בפרע"ח דף ו, א וז"ל: 'צמח, וכ"ז בעשייה כי באצילות אינו רק עד העמידה כ"כ בספר עץ הדעת ח"ב'. והנה לפו"ר לא מצינו דבר זה בעץ הדעת טוב הנדפס.

כה. באיזה מקומות בגליון הספר הוסיף מהרש"ו בעכ"ק הערות. ויש להעיר - <sup>הדגש</sup> 'הועתק', ואחר החקירה נתברר פשר ציון זה: דרשות אלו נעתקו על ידי מהרש"ו בתוך ספרו תוצאות חיים (אשר נמצא עדיין בכתב יד). ראה לדוגמא דרשה 'לשבת תשובה פ' וילך' נמצאת לפנינו בדף רסד, בגליון העיר מהרש"ו 'הועתק' ואכן נמצא דרוש זה בספר תוצאות חיים, ושם כתב בראשו: 'דרוש שלישי לפרשת וילך משה. והעתקתי אותו מבתיבות ידי אבא מארי זלה"ה, ויסדתיו על מכונו והוצאתיו לאור ותקנתיו באר היטב כאשר עניך תחזינה מישרים בע"ה' (כת"י קמברידג' 536, ס' 16826, דף רכ ע"א). וראה גם דרשה ל'פ' האזינו' נמצאת לפנינו בדף רסה, גם שם העיר מהרש"ו: 'גם זה הועתק כולו ב'פ' האזינו'. ואכן גם דרוש זה נמצא בספר תוצאות חיים שכתב ר' שמואל ויטאל. בראשו כתב: 'דרוש רביעי לפרשת האזינו לשבת בנתיים. יסדתיו ותקנתיו ולקטתי

127  
127  
127

בדף רע"ג בכתה"י נרשם בראשו: 'שער החמישי', לפי זה היה עלינו להניח כי כל הדפים הקודמים לו שייכים לשער הרביעי של החיבור, אלא שלפי תוכנם אי אפשר לשייכם לשער הרביעי אשר הודיע מהרש"ו ענינו: פירוש סוגיות רש"י ותוספות. וברור שכל אלו שייכים לשער השלישי של החיבור, וככל הנראה השער הרביעי נשמט מן החיבור כולו קודם לזמן כתיבת מספרי העמודים.

אוצר החכמה  
מכאן

נמצא איפוא, כי הנדפס בזאת הינו רובו מן השער השלישי ומיעוטו מן השער החמישי.

1234567

בתוך כתב היד נמצאים גם רשימות מאת מהרש"ו בהם רשם זכרונות מתוכן ההספדים אשר קשר לפטירת חכמים שונים, כאשר בראש רוב הרשימות הוא נוקב בשם החכם הנפטר וזמן פטירתו או מועד אמירת הדרוש. רשימות אלו אשר לא נתפרסמו מעולם כולם באים גם הם בספרינו זה, ואגב גררא למדנו מהם איזה ידיעות נחוצות מקורות החכמים ושנת סילוקם<sup>21</sup>. וגם אלו נדפסים עתה בספרינו זה.

אוצר החכמה



כהיום הזה זוכים אנו לקרוא לתעלומת חכמה אור ולהזריח על הארץ והדרים חמדה גנוזה אשר לא זכו לה דורות ראשונים. אשר בודאי יתענגו עליה וישישו בה המון צמאי תורת רבינו האלהי זלה"ה. ויהא רעוא מן שמיא כי בזכות השתדלותנו בעבודת ספר זה להיות דולים ומשקים מבאר מים חיים מתורת רבינו זלה"ה, נזכה לראות בנועם שאר חלקי החיבור הנפלא 'עץ הדעת טוב' עולים על מזבח הדפוס, לשמחת לב המון צמאי תורת רבינו הגדול זלה"ה.

אותו מכתיבות מורי הרב זלה"ה, והוספתי בו מה שחנני ה' במאמרים ובפשוטים כאשר עיניך תחזינה מישרים בע"ה' (כת"י הג"ל, דף רלג ע"ב).

כז. פירוש פרקי אבות י"ל במהדורה מצומצמת בשנת תשס"ז לכבוד שמחת בר המצוה של בני היקר שמואל דוד נרו יאיר וזרח.

כח. דרך משל שנת פטירת אחי רבינו החכם רבי משה, ומהר"י מטראני, ותלמיד רבינו החכם רבי יפת מוצירי, עיין על כ"ז בחיבורינו פעולת צדיק לחיים.